

Олена ФІДКЕВИЧ,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України

Етап цілепокладання у процесі формульовального оцінювання: мета, роль та форми актуалізації

Цілепокладання, або постановка цілей уроку – важливий етап і умова ефективної реалізації формульовального оцінювання.

Цілі уроку мають бути об'єктивними, сформульованими з позиції очікуваних результатів, доступними та досяжними з чіткими термінами виконання. Чим конкретніше будуть поставлені цілі, тим краще учень розумітиме, що йому потрібно зробити для їх успішного виконання. Цілі уроку вчитель подає на його початку у вигляді настанови, що спрямовуватиме спільну діяльність педагога зі школярами.

Педагог записує цілі на дошці або ж представляє у вигляді малюнків, світлин (для учнів 1 класу). Підбиваючи підсумки уроку, вчитель має повернутися до цілей уроку і спільно з вихованцями визначити рівень їхніх досягнень.

Чітко визначені цілі допомагають вчителю розробити зміст навчального матеріалу, обрати ефективні методи навчання; свідомо спрямовувати спільні з учнями зусилля на досягнення цілей навчання; об'єктивно визначити, чи навчилися діти того, що планувалося.

Цілі уроку складаються з урахуванням певних чинників: вимог типової освітньої програми та Державного стандарту; теми уроку; місця уроку в системі уроків з даної теми; рівня знань і сформованості вмінь учнів.

Передбачається, що цілі формуються не тільки з позиції вчителя, а й з позиції учня. Тому навіть у першому класі потрібно активно залучати дітей до цієї діяльності, надавати їм можливість обговорювати цілі уроку, самим визначити те, про що вони хочуть дізнатися на уроці з цієї теми.

Безумовно, спочатку першокласникам складно визначити цілі уроку, але поступово залучення їх до цієї роботи дасть плідні результати.

Реалізація конкретних навчальних цілей відбувається через діяльність учня, саме тому під час їх формулювання доцільно використовувати таксономію, запропоновану Б.Блумом у 1956 році. (Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals)

Таксономія, у перекладі з грецької, означає "розміщення у порядку"; "закон".

Вона репрезентує шість категорій когнітивних цілей низького та високого рівнів у їх ієрархічній послідовності: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

Педагог має навчити учнів не тільки осмислювати навчальний матеріал, а й оперувати ним (аналізувати, порівнювати, доводити власну думку, оцінювати, застосовувати у нових ситуаціях, створювати нове). Таксономія Бенджаміна Блума допомагає вчителю організувати навчальний процес, застосовуючи систему вправ та завдань за різними рівнями когнітивної складності.

Знання – перша базова категорія навчальних цілей, бо запам'ятовування інформації – важливе підґрунтя для складніших когнітивних процесів. Усі цілі щодо цього рівня формуються в термінах механічного відтворення вивченого матеріалу.

Розуміння базується на трансляції інформації (від конкретного до абстрактного); її інтерпретації та перенесенні. Щоб продемонструвати рівень розуміння, учні мають викласти навчальний матеріал своїми словами.

Рівень *застосування* передбачає, що дитина може застосовувати знання в ситуації відмінній від тієї, у якій вона отримувала це знання.

Аналіз покликаний виявляти зв'язки між частинами навчальної інформації та принципами її організації. На рівні аналізу учні спроможні розділити вивчений матеріал на окремі складові, зіставити та визначити їх взаємозв'язок.

Категорія *синтезу* означає вміння поєднувати елементи знання для створення нового цілого.

Оцінювання передбачає вміння оцінювати певний навчальний матеріал відповідно до чітко визначених

критеріїв. Учні демонструють власне ставлення до одержаної інформації, роблять змістовні оціночні судження щодо неї.

Кожен рівень мисленнєвої діяльності містить запитання, які допоможуть вчителю орієнтуватися у визначенні цілей навчання.

Таксономія Б. Блума

Таксономія Б.Блума визначає не тільки когнітивні цілі, а й цілі формування емоційно-особистісного ставлення до навколишнього світу (афективні цілі) та цілі психомоторні, що особливо важливо враховувати в роботі з учнями початкової школи. Такий розподіл дає можливість учителю визначати цілі спільної зі школярами роботи з навчальним матеріалом і створювати умови для об'єктивного оцінювання.

Афективна сфера, за Блумом, уміщує сукупність освітніх цілей, які відносять до афектів (емоцій), що проявляються у поведінці й належать до мотивації, інтересу та цінностей. Афективні цілі виражаються через сприймання, нахили, здібності, інтереси, почуття, ставлення, осмислення.

Цілі психомоторної сфери спрямовані на розвиток різних видів моторної діяльності та нервово-м'язової координації (навички письма, мовленнєві навички, фізичні, трудові тощо).

Афективні цілі	Психомоторні цілі
Сприйняття певної діяльності	Прості дії у відповідь на стимул
Поява ініціативи щодо окремих дій	Складні дії на основі комбінації простих
Зацікавленість, позитивна оцінка цілеспрямованих, систематичних дій у певній сфері	Свідомі дії
Демонстрація стійкого інтересу до певної діяльності	Засвоєння базових дій у певній сфері, поєднання їх у комплекси
Визнання діяльності як особистісно цінної	Самовираження у самостійній діяльності

Когнітивні, афективні та психомоторні цілі не дискретні й не пов'язані одиницями. Афективні та психомоторні реакції не існують ізольовано від когнітивних. Наприклад: "Я не дуже добре читаю, і мені не подобається читати, тому я уникатиму цих занять", "Я впевнено почуваюся у школі, і мені подобається відвідувати її. Я залюбки ходитиму до школи".

Врахування взаємодії та взаємовпливу всіх видів цілей особливо важливе для учнів початкової школи. Отже завдання вчителя – створити таку ситуацію на етапі формулювання цілей, за якої цілі відповідали б особистісним цінностям дитини цього віку, її

психолого-віковим особливостям. Саме тому цілі тут ставляться у вигляді проблемних, цікавих для дитини запитань, орієнтованих на її життєвий досвід.

Українськими вченими, методистами в контексті реформи "Нова українська школа" розроблені модельні програми, які пропонують педагогам формулювати не тільки цілі уроку, а й цілі тижня, що ґрунтуються на інтеграції предметів. Деякі вчителі практикують постановку місячних цілей. Така робота потребує системного ретельного планування, проте вона дає хороші результати.

Визначивши стратегічні цілі та цілі конкретних уроків, педагог має змогу зважено планувати процедуру уроку, ефективно розподіляти час, більш системно використовувати навчальні матеріали та завдання.

У модельних програмах цілі формулюються за допомогою проблемних запитань. Так, наприклад, з теми "Я – школяр" пропонуються орієнтовні проблемні/дослідницькі запитання, які мотивують дитину до навчальної діяльності.

Навіщо мені ходити до школи? / Що я очікую від шкільного життя?

Хто я? Хто мої однокласники?

Як мені безпечно дістатися до школи й повернутися додому?

Що покласти у шкільний ранець?

Таким чином, уже на етапі цілепокладання формуються когнітивні навички високого порядку, як, наприклад, критичне мислення.

Спільна робота з формулювання цілей уроку, особливо в початковій школі, має синергетичний характер, вона активізує когнітивну сферу сукупно з емоційною, ціннісною та діяльнісною сферами.

Наприклад, на початку вивчення теми "Органи чуття" учитель може запропонувати дітям провести експеримент: по черзі заплющити очі, затулити вуха, ніс і зробити висновок, яку роль відіграють ці органи чуття у їхньому повсякденні.

Емоційна актуалізація цієї теми може відбуватися за допомогою віршованих рядків, наприклад:

Не просто слухати, а чути.

Не просто дивитися, а бачити.

Не просто відповідати, а міркувати.

Дружно і плідно працювати.

Учні аналізують зміст цих рядків і роблять висновки, яка відмінність між *слухати* і *чути*, *дивитися* і *бачити*, *просто відповідати* і *міркувати*, як розуміння цих відмінностей допоможе їм у навчальній діяльності.

Актуалізацію та постановку цілей навчальної діяльності з урахуванням афективної сфери доцільно проводити на основі роботи з різними візуальними матеріалами, наприклад, репродукціями картин.

Так, під час вивчення правил спілкування етап формулювання цілей діяльності доцільно почати з демонстрування учням картини Катерини Білокур "Портрет племінниць" та постановки таких запитань:

1. Роздивіться уважно репродукцію картини Катерини Білокур. Опишіть своє перше враження від неї.

3. Хто зображений на картині? Які дії виконують дівчатка?

4. Чи подобається дівчаткам те, що вони роблять? Поясніть свою думку.

5. Чи можна назвати ставлення учениць одна до одної доброзичливим, приязним? Які деталі про це свідчать?

6. Які правила спілкування відомі вам? Які з них особливо важливі для вас?

7. Пофантазуйте, про що розмовляють дівчатка, котрі зображені на картині Катерини Білокур. Розіграйте уявний діалог, спираючись на сюжет картини та дотримуючись правил спілкування, які ви назвали.

Отже, в процесі цієї роботи включається когнітивна, афективна та психомоторна сфери діяльності. Такий комплексний підхід до постановки цілей формує подальший ефективний результат навчання.

2001 року Л.Андерсон і Д.Кратвол запропонували оновлену версію таксономії Б.Блума. Як і версія

Б.Блума, ця таксономія має шість рівнів когнітивної сфери.

У модифікованій таксономії відсутній рівень синтезу, а найвищим рівнем є не оцінка, а створення. Кожна категорія когнітивних цілей представляється системою певних дій учня, які виконуються через завдання і формулюються за допомогою дієслів.

Модифікація Л.Андерсона і Д.Кратвола більше орієнтована на творчу парадигму. Для її розробників пріоритет творчого мислення як складніша форма інтелектуальної діяльності превалює над критичним мисленням. Безумовно, творча діяльність потребує критичного мислення, проте не завжди особистість, яка вміє критично мислити, здатна до створення нового.

Саме тому пропонуємо конструктор навчальних цілей, розроблений на основі таксономії Л.Андерсона і Д.Кратвола, який знадобиться вчителю для визначення як цілей уроку, так і конструювання компетентно-орієнтованих завдань.

У цьому конструкторі надаються не тільки дієслова для формулювання цілей, а й приклади запитань для учнів початкової школи як найбільш оптимальної форми постановки цілей для молодших школярів.

Конструктор навчальних цілей

Категорії навчальних цілей	Діяльність учнів	Дієслова для формулювання цілей та конструювання завдань	Орієнтовні запитання
Знання	Запам'ятовує і відтворює навчальний матеріал	Назвіть, повторіть, перекажіть, розкажіть, опишіть, перерахуйте тощо	Що ви запам'ятали? Хто головний герой цих подій? Де це відбулося? Коли сталася подія? Скільки предметів ви бачите? Який цей предмет? Які його ознаки?
Розуміння	Опановує і перетворює навчальний матеріал	Поясніть, роз'ясніть, знайдіть, визначте, змініть, оберіть, доберіть приклади, побудуйте тощо	Яке ваше ставлення до цієї події? Як передати це іншими словами? Що ви обрали? Яка головна думка цього твору? Які приклади ви можете навести?
Використання	Використовує отримані знання у нових ситуаціях	Використайте, виконайте завдання за допомогою..., розширте, складіть, розробіть, сплануйте дії відповідно до...	Чим це може бути вам корисно? Де це можна використати? Якою інформацією можна доповнити вашу розповідь? За яким планом будете діяти? Які знання допоможуть вам у виконанні завдання?
Аналіз	Розподіляє інформацію на складові частини, встановлює взаємозв'язки	Проаналізуйте, порівняйте, встановіть зв'язок, визначте відмінність, розподіліть	Що вам подобається, а що ні? На які групи розділите? За якими ознаками? Які основні риси? Що спільного, а що відмінного? З чого складається? Як побудовано?
Оцінка	Оцінює інформацію згідно з визначеними критеріями	Висловіть свою думку, дайте оцінку, аргументуйте свою відповідь, надайте докази	Що ви думаєте з приводу цієї події? Ця думка правильна чи помилкова? Які докази ви наведете? Які переваги і недоліки? Що порадите?
Створення	Створює на основі отриманих знань новий продукт	Створіть, перетворіть (текст, схему, малюнок), запропонуйте свій варіант, переформатуйте, сформулюйте, систематизуйте, підготуйте розгорнуту відповідь, напишіть твір	Яке рішення ви приймете? Які правила поведінки запропонували б своїм друзям? Який варіант фіналу казки запропонуєте? Яку думку хочете довести у своєму творі? Якби ви були героєм казки, що б зробили?

У процесі формулювання запитань доцільно використовувати методичний прийом, який має назву "Ромашка Блума". Це малюнок квітки з шести пелюсток відповідно до шести типів запитань.

Прості запитання — це запитання, відповідаючи на які потрібно назвати факти, пригадати і відтворити певну інформацію. (*Що? Коли? Де? Як?*).

Уточнювальні запитання. Їх мета — уточнити смисл або процес навчальної діяльності. (*Ти вважаєш, що...? Тобто ти сказав, що...? Ти бачиш це так...?*) Уточнювальні запитання свідчать про реакцію учнів на незнайому, нову для них ситуацію. (*Чи правильно це? А так можна? Як потрібно?*) Іноді такі запитання ставлять, аби одержати додаткову інформацію. (*А що ще? А як саме?*)

Інтерпретаційні (пояснювальні) запитання спрямовані на пошук зв'язків між фактами, визначеннями та цінностями. (*Чому, на вашу думку...? Як ви вважаєте, у чому причина того, що...?*) Але, якщо учень знає відповідь на запитання: "Чому птахи восени відлітають у вирій?", — воно перетворюється на просте запитання.

Творчі запитання містять елемент прогнозу, припущення. (*Що змінилося б у світі, якби люди перестали мріяти? Що могло б змінитися у житті героя оповідання, якщо б він змінив своє рішення?*).

Оцінювальні запитання ґрунтуються на кореляції нової інформації з особистісною ціннісною системою учня й передбачають вироблення певних суджень на зразок: добре чи погано, правильно чи неправильно, згідно з визначеними учнями критеріями. (*Чи згодні ви з рішенням героя оповідання? Чим схожі, а чим відрізняються ці події?*)

Практичні запитання спрямовані на застосування знань учнів, вони дають можливість вирішувати проблемні запитання, ситуації. (*А як би ви поводитися у цій ситуації? А як це можна використати? Що можна зробити з... ?*).

На початковому етапі, коли необхідно показати учням приклади, способи роботи з "Ромашкою Блума", запитання формулює сам учитель. Варіант, коли діти самостійно ставлять запитання, що потребує від них певної підготовки та досвіду.

Використання цієї системи запитань — корисне не тільки для вчителя. Учніям також подобається працювати з "ромашкою запитань". Поступово вони починають розуміти їх ієрархію: від простих до складних, які потребують аналізу, оцінки та практичного використання інформації, а головне — розуміти цілі своєї діяльності на уроці та її практичну значущість.

У наступній статті буде розглянуто *основні стратегії спільної діяльності учнів і вчителя на етапі цілепокладання*, що сприятимуть його ефективності в процесі формульовального оцінювання.

Література

1. Anderson W., David R. Krathwohl, et al (Eds.) Taxonomy of Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. — Allyn & Bacon, Boston, MA (Pearson Education Group), 2000. — 336 p.
2. 3. Armstrong P. Bloom's Taxonomy [Електронний ресурс] / Armstrong. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-subpages/blooms-taxonomy/#2001>.
3. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals / Bloom. — New York: Longman, 1984. — 207 p.
4. Модельні програми пілоту НУШ <https://mon.gov.ua/ua/tag/pilot-nushna> сайті МОНУ

Шановні друзі!

Триває **передплата** періодичних видань
на наступний **2020 рік**.

Не забудьте завітати до поштових філій і **передплатити**
необхідну Вам пресу, а насамперед — **журнал "Початкова школа"**.

У роздрібний продаж журнал не надходить!

Передплатні індекси: 74404 — щомісячна передплата.

95444 — пільгова передплата на II півріччя.